

Sándor Klára

Nyelv és társadalom (Sinkovics Balázs)

KRÓNIKA NOVA KIADÓ. BUDAPEST. 2016. 200 OLDAL

Az egyetemi magyar szakos tanárjelöltek szociolingvisztikai tárgyainak oktatásához 2016-ban új könyv jelent meg. Sándor Klára tankönyvét mind a hallgatók, mind az oktatók haszonnal forgathatják, mert magyar nyelven hasonló még nem készült. A nyelv és társadalom témakörét tárgyaló, használatban levő összefoglaló munkák tudniillik nem igazán tankönyvek. Ez a könyv kifejezetten oktatási céllal íródott a szerző *Határtalan nyelv* című kötetének (Sándor 2014) párjaként. A szerző ebben az utóbbi kötetben, amelyet a szélesebb, érdeklődő közönség számára írt, több vizsgálatot mutat be, az egyes témákat, problémákat és az összefüggéseket részletesen kifejti, de a *Határtalan nyelv* nem tankönyvnek készült; 15 fejezete klasszikus szociolingvisztikai témákat tárgyal szórakoztató és érdekes stílusban.

A *Nyelv és társadalom* című kötet 14 fejezete igazodik az egyetemi oktatás szemesztereihez, amelyek 14 hetesek: 12 elméleti és 2 gyakorlati feladatot tartalmazó (a 7. és a 14.) fejezetből áll. A gyakorlati fejezetekben összesen 95 feladat van. A kötet szerkezetében és tartalmában hasonlít az angolszász szociolingvisztikai tankönyvekhez, de mégiscsak magyar tanárjelöltekhez szól, és éppen ezért sok magyar vonatkozású téma található benne.

A könyv elméleti fejezetei megfelelnek egy-egy klasszikus szociolingvisztikai témának: alapok, adatgyűjtés és elemzés; nyelvek és nyelvváltozatok; stílusváltozatok; nyelvi kontaktusok, nyelvcsere; nyelv és identitás; nyelvi változás; pidzsin és kreol nyelvek; nyelv az információs társadalomban vagy a nyelv és gondolkodás.

Az első fejezet (11–25) értelmezi a címet, majd más nyelvelméletekkel összevetve (strukturalista és generatív) a szociolingvisztika (társasnyelvészet) alapjait, főbb vizsgálati területeit tárgyalja. Ezt követően (26–42) Sándor Klára a társasnyelvészet módszertanát tekinti át, az alapoktól a hipotézisek megfogalmazásán át a kutatás megtervezéséig. Bemutatja, hogy milyen vizsgálatokat szokás végezni (kvantitatív, kvalitatív, ügynökvizsgálat), hogy kiktől és hogyan kell adatokat gyűjteni, és hogyan lehet és kell földolgozni őket. Végül a nagyobb magyar kutatásokat ismerteti (Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat, Budapesti Szociolingvisztikai Interjú, határon túli magyarok nyelvhasználata, Szögedi Szociolingvisztikai Interjú).

A harmadik fejezet (43–64) a nyelvek és nyelvváltozatok problémakörét érinti. Szó esik a földrajzi változokról, társadalmi rétegekhez, nemekhez, tevékenységekhez kötődő változatokról, valamint elkülönítésük problematikájáról, és részletesen bemutatja a sztenderd változatot és ennek értelmezéseit is. Egyebek mellett kitér a magyar szakszóhasználatra: fölhívja a figyelmet a magyarban használatos *irodalmi nyelv*, *művelt köznyelv*, *nemzeti nyelv* terminusok és a *sztenderd változat* különbségére (58–59), valamint arra is, milyen babonák kapcsolódnak a sztenderd változathoz (nemcsak Magyarországon, hanem a világban másfelé is). Így például vitába száll azzal, hogy a sztenderd nyelvileg tökéletes, vagy hogy minden helyzetben ugyanolyan jól használható (60–61). A nyelvváltozatokat a stílusváltozatok követik a könyvben (65–73). A társasnyelvészetben a stílus a beszédre fordított figyelem mértékével mutat összefüggést, és a különböző stílusok az informálistól a formálisig terjedő skála mentén helyezhetők el. Használatukat befolyásolja a hallgatóhoz, a

témához, a csatornához, a kontextushoz való viszony, de akár a beszélő érzelmi állapota is. A fejezet végén a stílusokkal összefüggésben a tegezés-magázásról és az udvariasságról tájékozódhat az olvasó.

Az ötödik fejezetben (74–91) a szerző a nyelvek egymásra hatását és a nyelvcsereét tárgyalja. Szót ejt a kétnyelvűségről, a kölcsönzésről és az ehhez kapcsolódó nyelvművelő babonákról. Nem marad ki a pidzsin és a kreol nyelvek rövid bemutatása sem. Végül röviden a magyar nyelv kontaktusváltozatait és ezek jellemzőit említi. Nagyon fontos a hatodik, *Nyelv és identitás* című fejezet (92–100), amelyben a nyelvi attitűdről, a társas kapcsolathálózatokról és az ezekkel összefüggő nyelvváltozatokról esik szó, valamint arról, hogyan függ össze ezekkel a kódváltás, vagyis amikor a beszélő a beszélgetés során átvált egy másik nyelvre vagy nyelvváltozatra. Ebbe a fejezetbe került a szleng is (99–100) mint olyan nyelvváltozat, amely nyíltan normaszegő, és használata identitásjelölő, a kisközösségek összetartozását jelzi. (A hetedik és a kilencedik fejezet feladatokat tartalmaz, ezekről a későbbiekben lesz szó részletesebben.)

A nyolcadik fejezetben (108–119) a nyelvi változás témaköre kerül sorra. Nemcsak a nyelvi változás kutatásának módjairól, a változások terjedéséről ír Sándor Klára, hanem társas beágyazottságukról is. Az egyes változatok használatát ugyanis nemcsak nyelvi rendszerbeli helyük, hanem a változathoz kapcsolódó társas jelentések is befolyásolják, és ez utóbbiak változása szorosan összefügg a nyelvben bekövetkező változásokkal. A fejezet végén – a szociolingvisztikai tankönyvektől kissé talán szokatlan módon – érdekes áttekintés olvasható arról, hogy milyen lehetőségek rejlenek/rejlenének a nyelvtörténet társas szemléletű megközelítésében. Nagyon hasznos, hogy a szerző a kilencedik fejezetben az információs társadalom korának nyelvhasználatát is bemutatja (120–130). A változásoktól való – alaptalan – félelmekkel kezdi, ezután az internetes és mobiltelefonos nyelvhasználat jellemzőit, az írásbeliség visszaszorulásának – sokakat aggasztó – kérdését mutatja be. A globalizáció kapcsán megemlíti, hogy a világon számos nyelvet fenyeget kihalás, a magyar nyelv azonban nincs veszélyben: minden funkcióban használatos, kiterjedt írásbelisége van, és fennmaradását erősíti, hogy az etnikai identitás fontos összetevője. Veszélyben van viszont a magyar nyelv a határon túli szórványban, ha sem anyanyelvű iskoláztatás, sem hivatali ügyintézés nem támogatja megmaradását.

A tizedik fejezetben (131–141) a nyelv és a gondolkodás összefüggéséről ír, többek közt a fogalmi metaforákról (például az *idő pénz: nyerünk, veszünk, spórolunk, elraboljuk*), és arról, hogy azok hogyan befolyásolják világlátásunkat. A fejezet nagyobb részében a nyelvi relativizmusról (más néven: Sapir–Whorf-hipotézis) és az ezt alátámasztó újabb vizsgálatokról szól.

Különösen az utolsó három fejezet fontos a magyar szakos tanárjelöltek képzésében: ezekben a nyelv és hatalom (142–152), a nyelvi diszkrimináció (153–173), valamint a nyelvi hátrányos helyzet (174–187) és ez utóbbiban a magyartanár felelőssége témaköröket tárgyalja a szerző. A nyelv és hatalom kapcsán Sándor Klára kitér a hétköznapi nyelvi manipulációra és a nyelvhasználatban tetten érhető hatalmi megnyilvánulásokra (145–146), a lingvicizmusra és a nyelvi jogokra (150–151) is. A *Nyelvi diszkrimináció* című fejezetben hangsúlyosan szerepel a nyelvművelésnek, a nyelvhelyességi hibák típusainak, valamint a nyelvi diszkrimináció mechanizmusának a bemutatása, illetőleg – és erről még a szakmai vitákban is kevesebb szó szokott esni – megjelenik mindezek kulturális beágyazottsága. Ezek ismerete azért is fontos, hogy a következő fejezetet jobban megérthessük, azaz mit is jelent a nyelvi hátrányos helyzet az iskolában. Lényeges, hogy Sándor Klára rámutat arra, miért is nem hibák valójában az iskolában javított „nyelvhelyességi hibák” (a nyelvjárási beszéd, hogy *hát*-tal nem kezdünk mondatot stb.), és javításuk – bármennyire jó szándékú is – nemcsak elbizonytalanítja a diákokat nyilvános megszólalásaikban, hanem identitásukat is sérti. (Erről számos adatközlő beszámolt a szegedi kutatásunkban is: volt közöttük nem egy huszonéves, de olyan is, aki 50 év múlva még részletesen emlékezett „jó szándékú” iskolai javításokra.) Az pedig különösen veszélyes, hogy a különféle „nyelvhelyességi hibák” javítása kisebbségi helyzetben a nyelvcsere felerősödéséhez vezet.

Éppen ezért a magyartanároknak nagy a felelősségük: a diákok otthonról hozott nyelvváltozatait ne bélyegezzék meg, ne felcserélő, hanem hozzáadó módon tanítsák a sztenderdet, azaz abban kell segíteniük diákjaikat, hogy a sztenderdet ne alapnyelvük helyett, hanem mellette, annak kiegészítésül sajátítsák el. Vagyis a tanár – és mindenki más is – kerülje a nyelvi megbélyegzést, és törekedjen arra, hogy a nyelvváltozatokról, a nyelv sokféleségéről szóló ismeretek átadásával a nyelvi türelmet terjessze diákjai körében.

Két fejezetben nem elméleti ismereteket, hanem feladatokat talál az olvasó. Ezek nem a lexikális tudást kérik számon, hanem a megelőző fejezetek anyagára és a hallgatók eddigi tudására építve a tankönyv továbbgondolására ösztönöznek. Több közülük a saját beszéd és a környezet nyelvének valamilyen szempontú megfigyelésére kéri az olvasót: beszélje meg csoporttársaival, észrevettek-e földrajzi változatokat egymás beszédében (104), próbálja meg felsorolni a saját alapnyelvé minél több tulajdonságát (105). Vannak olyanok, amelyekhez mindennapi szituációkból kell példákat gyűjteni és elemezni: össze kell hasonlítani egy hírt, ahogyan az különböző médiumokban megjelenik; elemezteti a hallgató íméleit, milyen stílusúak, mi minden határozza meg, hogyan vannak megfogalmazva, és mi alapján dönti el, hogy kinek milyen stílusban ír (189). Ötletesek az olyan feladatok, mint hogy írja át életszerűbbre a *Szomszédok* című teleregény párbeszédeit (106); gondolkodjon rajta, mi lehet az oka, hogy nem terjedt el az *ímél* helyett a *drótposta* (105).

A könyv eredetileg digitális tankönyvnek készült, ezért több online hivatkozást találunk benne; ezeket papírváltozatban nehezebb ugyan követni, de minden hivatkozott hely megkereshető. Az ajánlott online anyagok között megtaláljuk a Geolingvisztikai Műhely nyelvjárási térképeit és hangoskönyveit (48–49), a *Székely nyelvlecke magyaroknak I–X.* című sorozatot (50), Susan Gallal, a világhírű, magyar származású amerikai nyelvészrel készült interjút (88) vagy a határon túli magyar nyelvváltozatokról szóló beszélgetést (91).

A keménykötésű, 200 oldalas könyv hiánypótló az egyetemi oktatásban, feladatokkal, szemléltető anyagokkal ellátott, jól felépített, tanulható tankönyv (bár néhány ábra magyarázata, a fogalmak, összefüggések részletesebb kifejtése csak a *Határtalan nyelv* című kötetben van meg). A tanulást megkönnyíti, hogy a szövegben félkövérrel ki vannak emelve a fontos fogalmak. Bátran kiadható kötelező irodalomként egyetemi előadásokhoz, de az egyes témák és a hozzájuk tartozó feladatok szemináriumi megoldásra, megvitatásra és önálló gyűjtőmunka végzésére is jó ötleteket adnak. A könyv végén található annotált bibliográfia és a részletes, magyar nyelvű olvasmányjegyzék pedig segítik az olvasót a további tájékozódásban.

Irodalom

Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. SZAK Kiadó. Bicske.

Sinkovics, Balázs: Language and Society

Az írás szerzőjéről

Sinkovics Balázs

egyetemi adjunktus Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged
sinkov[kukac]hung.u-szeged.hu